

IANACHE PASHAL - DIALOGURI ȘI VOCABULAR ÎN TREI LIMBI: ROMÂNEȘTE, RUSEȘTE ȘI TURCEȘTE (1849)

Inadecvarea vădită la fonetismul limbii turce a sistemului alfabetic arab, întrebuițat de turcii otomani până târziu, în 1928, afirmată chiar de cărturarii Imperiului și care face atât de dificilă transliterarea și, în consecință, traducerea documentelor turco-osmane, a dus la necesitatea – afirmată de lingviști europeni încă de la sfârșitul veacului trecut – de a recurge, în vederea clarificării și sistematizării evoluției fonetice, morfo-sintactice și semantice a limbii turce, la acele texte redactate în această limbă, dar scrise în alte alfabete decât cel arab, așa-numitele „Transkriptiontexte”; este vorba despre documente cu caractere grecești (cunoscute sub numele de „texte caramanice”), latine, ebraice, armenești, chirilice, etc.

La noi, publicarea și analizarea judicios – științifică a unor astfel de texte, esențiale pentru dialectologia istorică a limbii turce, începe foarte târziu, abia în 1962, când Vladimir Drâmba inițiază, în revista „Fonetica și dialectologia”, publicarea acestor surse, printr-un prim studiu referitor la scrierile turcești ale lui Anton Pann. Din păcate, caracterul atât de special al unui astfel de demers, care presupune o cunoaștere profundă a limbii turce – a cărei însușire este unanim recunoscută ca fiind dificilă – a făcut ca inițiativa să se estompeze. Iată de ce am socotit că este util să supunem atenției un text care, prin densitatea și diversitatea sa se constituie în una din cele mai importante surse românești pentru dialectologia istorică a limbii turce, și care, până în prezent, nu a fost supus analizei: cartea publicată la 1849 de pitarul și dragomanul Ianache Pashal, intitulată: *Dialoguri și vocabular în trei limbi: românește, rusește și turcește. Pentru toate trebuințele omului privat și omului ostaș.*

Realizată într-o epocă de profunde mutații politice, sociale și culturale, lucrarea, amplă (328 pagini) și ambițioasă (lexicon și „ghid de conversație” trilingve) este menită să răspundă unor necesități actuale ale momentului. Redactat în alfabetul de tranziție, textul, de o uimitoare bogăție și suplețe este o imagine excepțională, de o vitalitate neașteptată a limbii turce a epocii, cu toate că autorul aparține, așa cum însuși mărturisește, mai degrabă clasei cultivate.

Menționăm că singura prezentare, de altfel extrem de restrânsă, a materialului lingvistic conținut în „Dialoguri și vocabular” îi aparține lui Ion Matei, în studiul său *Notes concernant l'enseignement les langues Orientales dans les Pays Roumains*¹.

Informațiile referitoare la Ianache Pashal sunt extrem de puține, persoana sa fiind doar menționată în câteva lucrări generale de lexicologie.

¹ Ion Matei, *Notes concernant l'enseignement les langues Orientales dans les Pays Roumains*, în SAO, V-VI, București, 1967.

Cu toate acestea am izbutit să depistăm în Arhivele Naționale, în fondul „Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice”, câteva documente inedite legate de obstinantele eforturi pe care Ianache Pashal și le-a asumat în ducerea la bun sfârșit a curajoasei sale întreprinderi.

Ianache Pashal și al său *Dicționar-vocabular* se înscriu perfect în perioada de mari prefaceri politice, sociale și culturale a ceea ce caracterizează epoca modernă a României.

În Țara Românească și Moldova, mișcarea pentru dezvoltarea și afirmarea culturii naționale se desfășoară împotriva abuzurilor otomane și ale domnilor fanarioți, adepți ai culturii grecești.

Una din trăsăturile dominante ale mișcării ideologice din țările române o constituie trezirea și formarea conștiinței naționale, strădania pentru sporirea unității culturale naționale².

Mișcarea culturală națională din această perioadă are trainice legături cu cultura secolelor anterioare, fiind indisolubil legată de aceasta. Totodată, mișcarea culturală se desfășoară sub semnul innoitor al ideilor iluminismului răspândite în această epocă, în întreaga Europă. În cele două principate române, ideile materialiştilor francezi sunt cunoscute prin intermediul operelor lor, citite și traduse, ca și prin învățământul academic³.

Cultura modernă românească a avut două mari realizări: înlocuirea în scriere a alfabetului slavon cu cel latin și punerea bazelor învățământului național⁴. Așa cum toate națiunile moderne europene își formau edificiul politic instituțional pe baza limbii și spiritului lor, tot așa națiunea română își căuta acest ideal pe baza comunității sale lingvistice și istorice. Iar cultura, prin tot ce a avut ea mai bun, mai valoros a fost un puternic instrument de afirmare a spiritului național de întărire a conștiinței naționale. Ea a slujit efectiv procesul obiectiv de consolidare a națiunii române.

Necesități istorice clare au determinat apariția în Țările Române, la sfârșitul veacului al XVIII-lea, a primelor dicționare și „ghiduri de conversație” destinate deprinderii limbilor rusă și turcă: *Dicționarul bilingv rusec-românesc* alcătuit de Mihali Strilbițchi la 1780 și *Dicționarul turco-român și româno-turc* apărut pe la 1790 și aparținând lui Ienăchiță Văcărescu.

Dar, acestea fiind primele încercări de alcătuire a unor astfel de lucrări, rezultatele nu au fost dintre cele mai notabile, deși s-au bucurat de un anumit interes la vremea respectivă, mai ales în rândul celor direct interesați să învețe aceste limbi. Totuși, ele au constituit puncte de plecare spre elaborarea unor dicționare mai ample, cu un volum mai mare de termeni și cu o structură mai bine organizată.

Astfel, în 1848 apare primul manual de conversație rus-turc-român; lucrarea aparține lui Anton Pann și se intitulează *Dialog între trei limbi: rusești, românești și turcești*.

Un an mai târziu va apărea o altă lucrare de acest gen, asemănătoare cu cea a lui Anton Pann, ceea ce dovedește probabil o sursă comună. Titlul

² Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, 1968, p. 109.

³ *Ibidem*.

⁴ Vasile Pascu, *Istoria modernă a românilor (1821-1918)*, București, 1996, p. 216

lucrării este: *Dialoguri și vocabular în trei limbi: românește, rusește și turcește pentru toate trebuințele omului privat și omului ostaș*. Autorul acestui dicționar este Ianache Pashal, Ianache Pașal sau Enache Pascal – nume sub care îl întâlnim menționat de acei puțini scriitori care l-au amintit mai mult sau mai puțin pasager în lucrările lor, precum și în petițiile pe care el însuși le adresează forurilor superioare.

Despre persoana lui Ianache Pashal nu deținem foarte multe informații. Însă funcția de pitar pe care o deținea în cadrul ierarhiei sociale din Țara Românească, aceea de pitar, i-a înlesnit întrucâtva tipărirea lucrării sale și, totodată i-a asigurat receptivitatea forurilor superioare la petițiile sale.

Despre ceea ce l-a determinat să alcătuiască un astfel de dicționar în limbile rusă și turcă și despre modul în care a ajuns să ducă la bun sfârșit această lucrare, autorul însuși ne furnizează informații.

Încă din anul 1806, ca urmare a începerii războiului ruso-turc (1806-1812), oștirile celor două mari imperii – Țarist și Otoman – au pătruns și s-au stabilit pe teritoriul Țării Românești. Acesta este anul instaurării unui condominium ruso-turc asupra principatelor Valahia și Moldova, pentru că, începând de acum, puterea suzerană, reprezentată de Imperiul Otoman va fi completată, timp de câteva decenii, de instaurarea puterii protectoare a Rusiei.

În aceste condiții, învățarea de către populația Principatelor a limbilor celor două mari puteri nu mai constituie un exercițiu gratuit sau o simplă modă, ci se prezenta ca o necesitate stringentă. În acest fel a văzut lucrurile Ianache Pashal, care, începând din acest an, 1806, va învăța limbile rusă și turcă destul de temeinic se pare, deoarece, chiar în cursul acestui an și, mai apoi, în anii 1828 și 1829 va fi investit dragoman: „Prevăzând dar că e neapărată trebuință ca tot omul să știe a vorbi amândouă aceste limbi cu care știință va aduce mare cinste atât nouă, cât și puterilor ocrotitoare mulțumire, iară să nu ne înlesnim prin limbi străine cu care nu e obștesc folos, decât numai pentru unii, prea puțini, pe loc m-amu și sârghiut de amu învățat aceste două limbi, după care apoi amu fostu întrebuițat de dragoman atât în leatul 1806, cât și în 1828 și 1829. Tot aceea pedecă și neânlesnire o văzui și acum cu aflatele oștiri în Pricipat”⁵.

În acest context a apărut și ideea alcătuirii unui dicționar rus-turc-român, pe care autorul nu l-a văzut ca o necesitate numai pentru Principatul Țării Românești, dar și pentru Moldova și, lucru interesant, și pentru Serbia și Bulgaria: „Am crezut că este de trebuință a supune și încunoștiința Dumneavoastră, respectabilii mei domni, compatrioți ai Prințipatului Valahiei, felul ce am avut pentru aceste două limbi ale puterilor suzerană și protectriță, Turcește și Rusește și tot odată cu această ocazie a vă arăta și temeiurile mișcărilor ce am uneltit într-accastaspere a se da la lumină. Nu numai aici, în Valahia, dar și în Prințipatul Moldavii, dupe înțelegeră ce am avut cu cele mai înalte autorități, precum asemenea cu

⁵ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (Țara Românească)*, (în continuare DANIC, fond *MCIP*), ds. 16/1849, f. 2.

Serbia și Bulgaria, încredințat fiind că și în cele-lalte locuri învecinate va fi primită⁶.

Nu se știe însă în ce măsură și în ce fel a fost primit dicționarul în Moldova, sau în Serbia și Bulgaria. Documentele nu ne oferă nici o informație în acest sens. Cert este că Pashal consideră „Vocabularul-Dialog”ca fiind „de un folos obștesc”⁷ și, vreme de patruzeci de ani, după cum el însuși va afirma, nu va precupeți nici un efort pentru a-și însuși temeinic cunoștințele de limbă rusă și turcă, tocmai pentru a putea alcătui o lucrare completă, care să-i ajute pe cei ce vor dori să învețe aceste limbi, dar care să și cuprindă termeni referitori la domeniile cele mai variate din viața de zi cu zi a locuitorilor țării.

Dar problema care a apărut la publicarea Dicționarului a fost dificultatea adunării fondurilor necesare tipăririi, bani de care autorul nu dispunea și pentru procurarea cărora va stăruia neântrerupt, uneori chiar patetic, pe lângă Eforia Școalelor, Căimăcămia Țării Românești, Sfatul Administrativ Extraordinar și chiar pe lângă domnitorul Barbu Dimitrie Știrbei. El va solicita un împrumut de 230 de galbeni „din Casa Statului pentru înlesnirea acestei cărți preatrebuingioasă astăzi românilor”⁸.

Eforia Școalelor va întocmi mai întâi o comisie care să cerceteze dacă lucrarea lui Ianache Pashal este corect întocmită și dacă merită sau nu să fie publicată. Pentru aceasta sunt numiți doi efori cunoscători ai acestor două limbi, Kefalof și Aprichie.

În urma analizei amănunțite a lucrării lui Pashal, cei dori vor mărturisi următoarele: „Că noi, după știința ce avem la limba rusă-turcească [...] că o asemenea carte este în folos, afară de niște greșeli după gramatică”⁹. Astfel, cererea făcută de Ianache Pashal pentru tipărirea lucrării sale va fi acceptată, ba mai mult, Sfatul Administrativ Extraordinar a fost de acord ca, pentru acoperirea cheltuielilor de publicare „să i se sloboadă o sumă de două sute treizeci de galbeni din Casa Statului, pentru care va da chezășie ca din vânzarea acestei cărți mai întâi să întoarcă datoria către Casa Școalelor”¹⁰.

Ulterior, însă, vor apărea probleme legate de această datorie, deoarece cărțile tipărite de el nu au putut fi vândute, prețul lor fiind destul de mare (1 galben), iar Casa Școalelor se temea că niciodată nu va putea fi despăgubită de acei bani. Drept urmare, ea va solicita ca „ajutorul ce va fi a se da d-lui Pascal să nu se facă din Casa Școalelor, ci prin alte mijloace ce se vor hotărâ de înalta judecată a Măriei Sale”¹¹. În cele din urmă, după numeroase „jâlbi” trimise de Eforia Școalelor însuși domnului Țării Românești, în încercarea ei de a rezolva această problemă de ordin financiar, se vor conveni următoarele: „Considerând însă Eforia că de se va lua acea carte tot cu un preț de un galben, ce zice proprietarul ei că-l ține va fi scumpă și că prin urmare și desfacerea cărții poate să se amâneze mai multă vreme, a intrat în vorbă cu dl. Pashal, care a primit a lăsa prețul

⁶ Ianache Pashal *Diologuri în trei limbi: românește, rusește și turcește. Pentru toate trebuințele omului privat și omului ostaș*, 1849, p. 301.

⁷ *Ibidem*.

⁸ DANIC, fond MCIP, ds. 16/1849, f. 2.

⁹ *Idem*, ds. 111/1849, f. 6.

¹⁰ *Idem*, f. 3.

¹¹ *Idem*, ds. 16/1849, f. 13.

acelei cărți la 23 par 20 și s-a mulțumit ca pentru suma de 230 ce este dator să dea 310 ecsemplare de acea carte intitulată *Dialogu- Vocabular în trei limbi*¹².

Această hotărâre a fost luată în comun, atât de către Eforia Școalelor cât și de către Departamentul Credinței, în urma unei înțelegeri și aprobată ulterior de domnul Țării Românești. Și iată răspunsul pitarului Pashal: „Mă mulțumesc să dau la Î-ta Eforie a Școalelor trei sute zece cărți de Dialogu-vocabular tipărit de mine în trei limbi și să mă plătesc de 230 galbeni ce am să dau la Casa Școalelor”¹³. Dificultatea rezolvării acestei probleme datorate lipsei de fonduri, atât din partea autorului lucrării, cât și a Eforiei Școalelor reiese și din faptul că, deși „Vocabularul-dialog” a văzut lumina tiparului în anul 1849, la București, în tipografia lui Iosif Kopainig¹⁴, petițiile vor continua până în luna aprilie a anului 1850, de când datează și ultimul document depistat de noi.

Cartea lui Ianache Pashal, *Dialoguri și vocabular în trei limbi: românește, rusește și turcește. Pentru toate trebuințele omului privat și omului ostaș*, apărută în 1849 este structurată în două părți. Partea întâi este un „Dialog în trei limbi” și poartă următoarea mențiune, făcută de însuși autorul ei: „Adecă prin tiparul și limba română să învețe fie – cine amândouă limbile suzerană și protectrită otomanicești și rusești”¹⁵. Iar ca o precizare, care se referă practic la întreaga lucrare, Pashal afirmă: „Am socotit de mare trebuință, ca mai întâiu a arăta pentru cuvintele turcești și rusești, ce se coprinde în acesată carte, să le scriu cu literile și cu ortografia rusească; ca cu acest mijloc, să poată cine va dobândi o mai mare înlesnire și o mai bună deprindere și cunoștință, despre citirea și ortografia limbei rusești, învățând tot de o dată și gramatica acestei limbi”¹⁶.

Această primă parte cuprinde la rândul său două secțiuni.

Prima secțiune este „Dialogul în trei limbi”, propriu – zis alcătuit dintr-un număr de 73 de capitole, din care spicuiem numai câteva titluri: „De lucruri Dumnezești”, „De biserică”, „De slujbă Dumnezească”, „De lume”, „De rudenie”, „De om și de părțile lui”, „De boale și de beteșiri”, „De simțire și de patimi”, „De cuvioși și de năravuri”, „De haine”, „De masă”, „De casă”, „De oraș și de sat”, „De școală”, „De an și de despărțirile lui și de vremi”, „De meșteșuguri”, „De păsări și de insecte”, „De cele înotătoare”, „De cele cu patru picioare și de târătoare”, „de grădină”, „de sad și de copaci”, „de mademuri”, „De cele trebuincioase la scris”, „De oraș și de părțile lui”, „De cele ce vedem la câmp”, „de lucrări și de pătimiri”, „Numărul – rumânește,

¹² Idem, f. 18.

¹³ Idem, ds. 111/1849, f. 21.

¹⁴ Datele referitoare la activitatea acestui însemnat tipograf al vremii sunt relativ puține, dar extrem de prețioase. Se știe, astfel, că în 1845, într-un salutar elan de modernizare, proprietarul importa mașina Muller, care însă, din lipsa unor lucrători specializați, rămâne nefolosită până la 1852. În tipografia lui își va imprima cărțile librarul Gheorghe Ioanid. Iosif Copainig va participa în mod direct la evenimentele din anul 1848, el tipărind unul dintre ziarele importante ale revoluției, „Poporul suveran”; la marea adunare națională de pe Câmpia Libertății, alături de Emeric Witerholder, Copainig s-a aflat împreună cu lucrătorii săi, pe un car alegoric, cu o mică presă tipografică în care se imprimau pe loc, pe foi volante, mici manifeste distribuite apoi mulțimii și pe care apăreau versurile: „De-acuma libertatea / De acum fraternitatea / Prin toată România / Eterne vor domni / Tiparul este liber / El le va sprijini (vezi și Dan Simionescu. Gheorghe Buluță, *Pagini din istoria cărții românești*, București, 1981, p. 105).

¹⁵ Ianache Pashal, *op. cit.*, p. 310.

¹⁶ *Ibidem*.

rusește, turcește”, „de sfătuire cu cineva”, „A se întreba de însușirea limbei rusești”, „De ploconire și de întrebare a sănătății”, „De unde veniți”, „Sfat”, „Urmare”, „Cu ceasornicarul”, „Pentru fericirea prietenului la anul”, „A se scula”, „A se îmbrăca”, „De făcut gustare”, „De trasul tabacului și tutunului”, „de preumblare și plimbare”, „A se întreba de noutăți”, „Sfat de recomandatie”, „Îmbrăcăminte bărbătească”, „Pentru cumpărarea și vânzarea mărfii”, „Cu vânzătorul de cărți”, „De gazete”, „Purtarea unei femei vârtoase”, „Cu spălătoreasa”, „Despre noapte și somnu”, „Cu neguțătorul de lucruri scumpe”, ș.a., fiecare dintre acestea cu corespondentele lor în limba rusă și turcă.

Secțiunea a doua – „Dialoguri întinse” – are la rândul său 6 capitole cu următoarele titluri: „Întrebare de sate, de orașe, ș.c.l.”, „Întrebare pentru starea locului”, „Întrebare pentru vrăjmași”, „Mergând în sat pentru cele trebuincioase”, „Convorbire cu căzutul în robie”, „Pe la gazde”.

Partea a doua se intitulează „Vocabular în trei limbi: rusește, turcește, românește”. Ea cuprinde un număr total de 3099 de cuvinte, dintre care 2151 sunt substantive, iar 838 sunt verbe. Celelalte părți de vorbire cuprinse în vocabular, cum ar fi adverbele și adjectivele sunt prezente, dar într-un număr mult mai redus.

Ianache Pashal și-a structurat vocabularul său după ordinea alfabetului rusesc, dar această ordine era în uz și în Țările Române, unde s-a folosit alfabetul chirilic până la 1860.

Vocabularul are la final o „Scară” sau sumar, în care sunt redate titlurile capitolelor ce alcătuiesc „Dialogul în trei limbi” și de un capitol referitor la „Greșelele la românește”, toate cu corespondentul lor în celelalte două limbi: rusă și turcă.

Nu ne propunem o analiză lingvistică a acestui material, lăsând aceasta pe seama specialiștilor. Dorința noastră a fost aceea de aduce în atenție o lucrare uitată, deloc valorificată și aceasta mai ales pentru că „Dialoguri și vocabular în trei limbi...” reprezintă o excepțională sursă românească deopotrivă pentru dialectologia istorică a limbii turce, ca și pentru limba rusă și, de ce nu, pentru limba română a începutului de veac al XIX-lea. Apărută dintr-o necesitate istorică resimțită acut, lucrarea se constituie prin amploare, ca și prin acuratețea tratării, într-un prețios instrument de lucru.

În același timp, figura autorului său, așa cum transpare ea din puținele documente identificate până în acest moment, reprezintă o emoționantă ilustrare a dăruirii și participării civice a unui om de carte pe nedrept ignorat.

**Ianache Pashal: Dialogues and Vocabulary in Three Languages:
Romanian, Russian and Turkish. (1849)**

Abstract

The paper brings forward an old dictionary and conversation guidebook that has not been enough exploited by linguists and historians so far. Several unpublished documents are also referred to. They were discovered in the Archives of Bucharest and concern the efforts made for obtaining the money necessary to print the book. The described volume was published in Bucharest in 1849 and is interesting for the study of Turkish texts written with Greek alphabet (the “Caramanic” writing) and also for the knowledge of daily life in the Romanian Countries at mid 19th century.

